

הרפתקה

— — — הנהלת אירגון הנערך הלוחם בגיטו ביאליסטוק, קבעה את תאריך יציאתה של הקבוצה ל־24 במאי 1943. כבר יומיים לפני המרצע הנקוב, הסה ביתי כנחיל דבורים. בערבים — ההתכנסויות של ההנהלה, קביעת המסלול, דברים על הטקטיקה ביער ועוד... יהודים (יודיתה), הרוח החדה של האירגון ומזכירתו הראשונה, עמדה על כך שכל עוד לא תצא קבוצה שניה אחרינו, אנו רק נתחפר ביער ולא נתחיל בשום פעולה נוספת. נחפור מחפורות לנשינו ולילדינו, במקרה שיאלצו לנטוש את הגיטו ולהתחבא ביער, איש לא שיער אז, שעלולה לבוא הפתעה ושמרבית חברינו עתידים לנפול בקרב הנגה, ללא כל סיכוי, ב־16 באוגוסט 1943.

הקבוצה אשר תחת פיקודי, הורכבה מ־16 גברים, טרם לסדו או לדעת, כי תאשה עשרה לעמוד בכל המשימות המסוכנות ולשאת בכל הקשיים הכרוכים באורח החיים הפארטיזני. בדיוק כמו הגברים, ולהיות אמיצה לא פחות מהם, עודני זוכר אחדים מהבחורים שאיתם יצאתי לדרך. מהם בשמותיהם הפרטיים, אחדים בשמות משפחתם ויש אשר פרחו כליל מזכרונִי, היו שם. איש ההנהגה — שלמה גרשוני, מרסורברג, קפלנסקי (פיץ'), כץ (קיראק) פרויצ'יק, המבוגר שבהם היה אידלשטיין, נגר לפי מקצועו, שעבר אתי בסדנאות המכניות — סטיפנה, ליידר החמום, סנני — לייבל הסנדלר, קרולצ'וק, בשבקיין (הרקולס) אשר היה בחור נועז, שחזר כעבור זמן אל הגיטו כדי לרפא את רגליו וניספה שם, ליאון שהפך לעריק, ועוד ועוד...

הגיע יום היציאה. נעשו כבר כל ההכנות הדרושות. רדוקה, פניה, סיק', מיקה ומילה, מילאו את תרמילי הבחורים כלחם, לבנים ותרושות. לייבל הסנדלר אשר היה הנשק שלנו, יחד עם ליידר, ניקו את הנשק, נשקנו כלל רובים סובייטיים ארוכי קנה, פה ושם היו "אובורים" עם קנה קטום. היה ברשותי אקדח בלגי — פ.נ. משוכלל, שמחשניתו הכילה 15 כדורים, אותו סחט ממני כעבור זמן בתחבולות ערמה, ה"מאיוור" קרבנה, אקדחים היו גם בידי לייבל וליידר, הרובים חבויים היו במקלט שמתחת לחדרי, בו התגוררתי עם בני משפחתי.

* * *

ימים ספורים לפני פרוץ המלחמה, ביוני 1941, יצאו חברי — ד"ר ולגר, אשתו וילדם, לחופשה בלבוב, כאשר נכנסו הגרמנים העירה וכלאו אותנו בין חומות הגיטה, עברה חבורת המורים אל ביתם של הולגרים, ברחוב פבריצ'נה 11, משפחת דייס, ד"ר ברגמן עם אשתו גיטה ואחותה ליסיה, עם בוגניה הפעוטה, המורה לאנגלית — יעקב שנפר, המתמטיקאי של המכון הפדגוגי בביאליסטוק — לובלסקי, ד"ר פרנקא הירדביץ — המורה לגרמנית באותו מכון, וכן הדסה שפרונג, המורה לטבע בגימנסיום העברי, ושפחתי אני, כל אחד מאיתנו נטל חדר באותה דירה.

כל ההכנות נערכו בדירתי ונעשו בתנאי סתירת מלאים, מקרה הלשנה היה דבר נפוץ בגיטו באותם ימים. כל גילוי היה כרוך בסכנת מוות, לא רק ל"גאשמים" כי אם לכל דיירי הבית ולרחוב כולו. שכני לדירה, היו ככל התושבים "הנורמאליים" בגיטה, מפחדים די הצורך, כדי להאמין שאולי על ידי עבודה לויאלית בשביל הכובש, יעלה בידם לעבור

את המלחמה בשלום. אפשר היה להבינם. שהרי כך חשבה ונהגה כל אירופה הכבושה. אף כי לא אנשיה הם שענדו את הטלאי הצהוב, ולא הם שהיו כלואים בגיטאות. הכל היה כשיר לעבודה בגיטו. ילדים מגיל ארבע עשרה ומעלה (לעתים אף למטה מזה) הפכו פרעלים ופועלות בבתי-חרושת.

האסיפות התכופות והוויכוחים, שהיו לעתים סוערים ביותר, לא נעלמו מעינם העירונית של השכנים, וכולם, פרט לפרנקה הורוביץ וגיוסה ברגמן שהיו נשים אמיצות, החלו לפנות אל אחתי ברמזים והערות. שאינם רוצים שבדירה המשותפת יתחוללו דברים שעלולים לסכן את חייהם. בכל אלה היה גם צד פיקאנט. לא נסתר מעיני, שבתי הבוגרות, מיקה הינה חברה באירגון הקומוניסטים ה"וטיקים", אשר הוציאו משורותיהם את היושבת-ראש יודיתה, בשל השקפותיה השונות משלהם בנוגע לשיטות הלוחמה בכובש. דבר שנחשב בעיניהם כ"כפירה" ממש. יודיתה היתה חסידת ההשקפה שיש להעביר את הלוחמה לטטה היחיד המתאים לכך, אל היצר, והתנגדה לעריכת תהכנות ללוחמה בתוך הגיטו הסגור, דבר שנידון היה מראש לכשלון. לדעתה, מיותר לציין כי זו היתה גם דעתי שלי ושל יתר חברי האירגון שלנו אשר, להוציא את אידלשטיין, היה מורכב מצעירים בלבד. מתיחות רבה שררה בין שני האירגונים וחוסר-אמון הדדי. היה עלינו להסתיר בפני מיקה את מעשינו. כאשר מאוחר יותר, לאחר צאתי אל היצר, התאחדו שני הפלגים, הסתבר לנו, שמיקה ידעה סודות רבים שלנו, ומסרה אותם ל"וטיקים". על נושא זה חרבינו להתלוצץ.

ואשר לשכני, לא היה להם האומץ לדבר על הסתייגותם במישרין, אך הם לא החסירו מאשתי הערות שקלות דעתי (זו היתה כנראה הדעה עלי) מסכנת את שלום כל דיירי הבית, התהלכו שמועות שבגיטו קיים אירגון לוחם (למעשה, היו אירגונים אחדים) שמטרתו להילחם בכובש. כמובן, כולם היו ל"ואליים" כלפי היוזגראט, וסברו כי רעיון המלחמה בכובש, הוא בבחינת טירוף. יתירה מזו, זהו פשע המסכן את קיום הגיטו כולו, ולפי השקפה זו, רק נאמנות ועבודה מאומצת אצל הגרמנים, יתנו סיכוי כלשהו להצלה. יום ה'24 במאי, היה יום נאה ושטוף שמש, לא הלכתי לעבודה מזה כמה ימים, כדי לא לעורר תשומת לב במקרה של תקרית בלתי צפויה. זהירות זו שלי, הוכחה כמבוטסת מאוד. כל התכנות להליכתנו כבר הושלמו, והנה צפה תסבוכת מפתיעה. האיש שמונה לקומיסר הקבוצה הלוחמת, החבר שלמה, סירב ברגע האחרון לנצטרף אל היוצאים. הוא תרץ את נסיגתו ע"י נימוקים אישיים. יש לו בחורה בהריון ואינו יכול לנטוש אותה במצבה זה. כמו כן טען, שאת פקודת היציאה קיבל באופן בלתי צפוי, ולא התכוון כראוי למבצע. אמנם, צו היציאה הוצא ע"י יודיתה, יום לפני היציאה ממש, אך ברור כי דבר זה לא הצדיק את הנסיגה שלו.

לא הייתי מצוין ענין זה, אילולא העובדה שהוא השפיע באופן גורלי על האירועים שהתחוללו באותו לילה. הישיבה שכונסה על מנת לקבוע עמדה ביחס לשלמה, ארכה זמן רב והשעה היתה כבר שעת לילה מאוחרת. במקום למסור לבחורים תדריך על היציאה, ולהכין אותם למקרה של מכשול בלתי צפוי, איבדנו זמן יקר, כדי לשכנע את הסרבן שכתוכנו, שעת האפס נקבעה ל"11 בלילה, ורק בשעה 10.30, נכנע שלמה לנימוקים שלנו, ואף לאומים.

היום קשה לומר בוודאות, אם היה זה הפחד שאחזו לפתע, או שמא חש לפתע ברגש אחריות כלפי הנערה הקרובה לו. אם כך ואם אחרת, קשה לחפוס שאיש בעל עמדה כה

השובה באירגון שלנו. מסוגל היה למעשה כזה. הוא שימש ממלא-מקום של יודיתה, ולעתים היה נוטל על עצמו תפקיד של מטיף לאחרים. ייתכן שמעשה זה נבע מהוד נוחיות לשמה. בתקופה הזאת היה מעין "שיגשוג" תומרי בגיטו. אף פעם קדם לכן, לא היה שם שפע כזה של מזון. אשר הבריחו בכמויות לגיטו, המלחמה בחזיתות קיבלה מסגה רצויה. היה זה לאחר הקרב על סטלינגרד, הקרב באל-עלמין ולאחר הנחיתה באפריקה הצפונית. התבוסה הסופית הצפויה של הגרמנים, הפכה ממשיית ודאית בעיני העולם. היה זה רק ענין של זמן. בפנינו היהודים, עמדה בעייה מסרידה: האם אנו כיהודים, נזכר לחנות בתבוסה הגרמנית טרם תספיק המפלצת להשמיד אותנו. הדעות היו חלוקות. רבים סברו שהיטלר המנוצח ירצה לזכות בנצחון לפחות על היהודים, ואגב נסיגה הוא עלול לחסל אותנו. בהתחשב בכך שאנו מהווים האי האחרון של החיים היהודיים (על הנעשה במרחק של עשרות קילומטרים מאיתנו, לא ידענו אז דבר). הללו, כפי שהוכיח העתיד, צדקו בסברתם. אך טעו בענין משני: ה"ס.ס." לא חיכה עד שתמוטט החזית הבילורוסית. ומיד כשנתגלו אותה הכשלוני הראשונים, ליד אוריל ובילוגרד, הבטיח עצמו לכל מקרה שעלול לקרות" וחיסל את גיטו ביאליסטוק ב־16 באוגוסט 1943. אלה, שסברתם היתה אופטימית באותם ימים, סמכו על כך שהמצב ללא תקווה בחזיתות, עשוי להביא את הגרמנים לידי פיקחון. וכתוצאה מכך לפי ההנחה, יסולק היטלר ע"י הממשלה הצבאית שתכרות שלום עם בנות-הברית. היו שסברו, שתוך אפשרות של התמוטטות, תפרוץ מהפיכה, ואם כך, תבוא הישועה ואנו ננצל. במקרה הגרוע ביותר, נאלץ לבלות שברעות מספר במקלטים. עד שיבואו המשתחררים, המנצחים, הפרספקטיבה לשבת במקלטים, אף אם איננה נעימה ביותר, לא היה בה כדי לזעזע את היהודים בגיטו ביאליסטוק, אשר כבר הספיקו להתחסן בוועות המלחמה. בעת הגירוש המלווה בשפיכות דמים בפברואר 1943, בהסתמך על הנסיון של רצח הסוניה, האמינו רבים, כי יודע להם על אקציה מאיימת, ימים מספר לפני התאריך, וחללו הצטיידו בעוד מועד בגיירות, "אריים", אך העדיפו, כל עוד ניתן הדבר, להישאר בגיטו. בעיקר משום שבאותו זמן נערכו בצד ה"ארי" חטיפות תכופות והוצאות להורג. ידוע, שיהודים רבים בעלי "מראה טוב", המצויידים בתעודות מהימנות, הופתעו כליל ע"י האקציה באוגוסט, ואבדו על אף הסיכוי השמור להם. וזכור אני את תלמידתי ברכת רובינשטיין (בובת), טיפוס סלאבי מובהק, שניסתה במאידנק יחד עם הנגירות ה"אריים" שבירה, דווקא אלה, הפחות חכמים, ואשר לא נקטו בכל אמצעים שהם, הוכיחו עצמם זריזים יותר, והם אשר צפו את העתיד כפי שבאמת היה.

הערות ביניים אלה יאפשרו לנו להבין את העמדה האוטוריטטיבית, בה תחדנו את שלמה, שהעדיף להישאר לצדה של אהובתו בגיטו חבטות כביכול, מאשר להסתכן בהרפתקה פארטיזנית ביער.

בשעה 11 בלילה, היה עלינו לזוז. ברור היה לי כי אנשי לא קיבלו תדריך מתאים. כיצד עליהם להתנהג בשטח, לאחר הצותם את גדר הגיטו. הבעתי ספקות בפני יודיתה ואחרים מחברי ההנהגה, לגבי יעילות היציאה באותו לילה. יודיתה, אשר לא היתה רגילה לחזור בה מהחלטות אשר כבר נתקבלו, עמדה על כך שנצא כמתוכנן, ותמכו בה סיוסקה קופרביסקי וגדלקה קורצגורן בטענה, שהמורכבים שלנו כבר התמנו, והם מחכים לנו בוודאי ליד הגדר, ולא ידע כלל, מתי שוב יעמדו לרשותנו. לדעתם, דחיית היציאה תשפיע על התפוררות המוראל של האנשים. רק ברל ורשטיין (פוטיו) תמך בעמדה, אולם לא עמד על כך בתוקף, בסופו של דבר, פסקה יודיתה: "יכריע טלך עצמך". הייתי במבוכה

רבת, השיקול הפנימי חייב דחיה. אולם חששתי שעמדותי עלולה להתפרש כפחדנות. החשש הזה, הוא שהכריע. נתתי פקודה שבעוד חצי שעה יוצאים לדרך. נסיונות אותו לילה, לימדוני כעבור זמן, לקבל על עצמי גם הכרעות בלתי פופולריות.

לייבל הלך אל הנערים המצפים ב"בקתה", כך כינינו את נקודת הריכוז שלנו בניטו, ברחוב צ'פלה. חלונות חדרנו פנו לעבר גן־מרניסקי, גן רחב ידיים שהשתרע עד לאותו רחוב. לכן גם לא חששנו לנוע בשעה כה מאוחרת (היה זה כבר לאחר תחילת העוצר של השעה תשע בערב) בין דירתי ה"בקתה", הבחורים סרו אחד אחד אל התלון, וקיבלו את התרמילים. הכל התנהל בשקט מוחלט, כדי לא להעיר את השכנים הישנים.

נפרדתי מבני משפחתי.

לייבל, ליזר, אני ופוטיה שהיה צריך ללוותנו עד לגדר, קפצנו מבעד לחלון אל תוך הגן (הדירה נמצאה בקומת הקרקע). הברכה האחרונה נאמרה בלחישת ויצאנו לדרך. שמענו מאחורנו את קריאת השכן: "גברת רחליו, רחליו, זאם יצא מישחו מדירתך?" השכן הראוג "הריח נגבים" ניסה להזעיק את אשתי. שמעתי כיצד הרגיזה אותו בטענה שהיו אלה בני הבית.

יצאנו לרחוב צ'פלה, לאחר שחצינו את גדר־התיל שהקיפה את הגן. צעדינו הדהדר ברחוב, אתי החפירה התקועים אנכית בתרמילים עשו רושם של רוכים מכודנים. לא חששנו בפני היתקלות בלתי צפויה. הגרמנים מתוך עקרון, לא נכנסו בלילות אל הניטו, ומשטרת־הסדר היהודית (היודנראט) היתה שולחת רק לעתים נדירות פטרולים בלילה, ואף אלה אשר הסתובבו ליד בנין היודנראט ברחוב קופיצקה, לא היו חודרים מעולם לסימטאות הצפופות של הניטו.

עברנו בפינת הרחובות צ'פלה ויורוביצקה. בעבר השני של המידרכה, עבר הולך רגל מתאחר. הלילה היה אפל מאוד ולמרות זאת, הבחין כנראה במשהו ופנה אלינו בחדרה: — מה זה, אדונים?

לא ענינו, עקפנו את יורוביצקה ופנינו לבית בצ'פלה דרך סימטה צדדית. על מנת להגיע משם אל הגדר, כדי לא לעורר חשד, שיחקתי אתמול ברידו עם ד"ר נובוגורודקו בבית זה. שמעתי כיצד משלא נענה, פנה הולך הרגל בצעד טהיר לעבר יורוביצקה, כעבור זמן נודע לנו שהוא הזעיק את משטרת היודנראט, אולם הללו לא התייחסו כלל להודעתו. פשוט, משום שלא האמינו בכך. ניסיתי לתאר בדמיוני כיצד חיינו מעוררים תמיחה בגיטו, לו ראונו צועדים כיחידה מזוינת בתוך רחובות הגיטו, שהיה תא גדול של בית־כלא, אשר אחת דינו — עבדות ומות.

כעבור דקות מספר כבר נמצאנו בתוך הצר רחבה אשר מבניה גבלו עם גדר וגיטו. בית מס' 5 שברחוב יורוביצקה, חרג מתחום הגיטו. כמה סבנים ועירים יותר, הוזקרו בעומק בכיוון לפולסקה. ליד הגדר כבר חיכו לנו נחום אבלביץ' (ריס) — מדריכנו ובנו פסח. ריס זה היה אדם בלתי רגיל. הוא גורש בשנת 1905 לסיביר בשל פעולתו המהפכנית. עלה בידו להימלט ולחזור לביתו, וכאן, התדרדר והצטרף לכנופיה של ה"חוקים" (שטארקע) היתה מבצע שורה של מבצעים הנוגדים את החוק. הוא עסק בהברחת פרות אל תוך הגיטו, ובדרך זו סיפק בשר לכלואים. הוא ושותפיו הרוויחו סכומים ניכרים. התעסקות זו היתה מסוכנת מאוד. על המבריחים ערכו ציד לא רק הגרמנים, כי אם גם היודנראט. הענין היה כרוך גם במתן שוחד. המבריחים שילמו "דמי לא יחרץ" קבועים לשוטרים. ועל רקע זה, נכשל וליקוביץ' (הצבוע) הזכור לשיטצה, ששירת ביודנראט.

לאחר הסבצע בפברואר 1943, הצטרף ריס לאירגון ושירת בו ללא תמורה, אף עשה גדולות. כמדריך הטוביל יוצאים מן הגיטו, היה יקר מפרו. הוא תרם סכומים ניכרים לשם רכישת נשק ולצרכיו האחרים של האירגון. הלילה, צריך היה להעביר אותנו אל מעבר לגדר הגיטו ומשם דרך השכונת הפולנית של העיר, דרך סחסי הצבא הפולני לשעבר, לנקודה ממנה נוכל להגיע בעזרת ספות, אל המטרה המיועדת.

לפני יציאתנו לדרך, ליד הגדר, ניתנו הנראות אחרונות, קבוצת החלוצים בהרכב של שלמה, לייבל, לייזר וליאון, היתה צריכה לצעוד, בהדרכת ריס, כמה צעדים לפניו, כשאנשיה חמושים. הם דרכו את נשקם ונצורוהו, שותפו של ריס, וואל קיסלר (בורוסר) שהתפרסם מאוחר יותר, השגיח בינתיים של השטח והבטיח את היציאה, עד מהרה, הופיע וסימן לנו לצאת. המשטר הגרמני שנע ליד הגדר בקטע של 500 מ', התרחק מנקודת היציאה שלנו, די הצורך למען נוכל לצאת ולהתחמק.

נכנסנו לרפת שנכלה עם הגדר, וכאן נתגלה לנו סודו של ריס. כמה קרשים שבגדר, שהיו מחוברים מלמעלה ע"י רפסה אוסקית, התרוממו ויצרו מעין פתח בגדר. השנן שבסידור זה היה פשוטו, לחיצת יד של פני, בורוסר ופוטיה, וכבר... שם! ריס יצא ראשון, כשאחריו צועדת קבוצת החלוצים. עד מהרה נעלמו באפילה. יצאנו גם אנו, השנו מתחת כפות רגלינו אדמה מהודקת. במרחק הסתמנו דמויותיהם של חברינו, החשנו צעדינו על מנת לא לאבד קשר עין. צעדנו סחרישים, לפתע, הבויק אור משמאלנו התקרב במהירות, ואח"כ נשמע טירטור של מנוע. ממרחק של עשרות מטרים, התקרבה ובאה מכונת במהירות כשפנסיה כשני זרקורים רבי עוצמה, מאירים את פני השטח. השתחננו על האדמה ונצמדנו אליה ללא גיץ עד חלוף המכונת.

שוב השתרר שקט. קמנו והתקדמנו, אך נוכחנו לתודתנו, שהחלוצים שלנו נעלם. התקרבנו אל הרחוב, סטנו באה הסכונת. במרחק של כמה מאות מטרים לפנינו, עברה מסילת ברזל. ידענו כי עלינו לעבור בדרכנו מסילת ברזל, אך באיזו נקודה? וכיצד עלינו להמשיך? ידעתי כי בעברה השני של המסילה משתרעות ביצות, ולא הרחק מהן, מצויים המחשנים המוחזקים ע"י הגרמנים. ריס צריך היה להעביר אותנו "בין הפטיש והסדן". איש מאיתנו לא ידע את המעבר, התלבטתי לאן לפנות, ישר לעבר המסילה או לסתת ימינה, ואולי שמאלה? קיללתי בלבי את ההחלטה הבלתי שקולה לצאת. הצטערתי על שלא לקחתי עמי את בורוסר, אשר הכיר לא פחות מריס את כל הסימטאות שבשולי העיר, היה עלי לעשות מעשה כלשהו. החלטתי ללכת ישר בכיוון המסילה, מתוך תקווה שגם חברינו הלכו בדרך זו, והם מצפים לנו לרגלי המסילה. הלכנו, מימינו הסתמנו קרוב הבתים הסמוכים, כלבים נבחרו והלב החל לפעום בקדחתנות. במשך שניות לא שמענו נביחת כלב, אסור היה להחזיק כלבים בגיטה. נביחתם נשמעה באוזני כצלילים מופלאים של תעירות.

הסקנו ליד הסבנים הסמוכים וכבר היינו ליד המסילה — המסלול. כשנוכחנו שאנשינו אינם שם, חזרנו על עקבותינו, אל עבר רחוב פולסקה. כאשר התקרבנו אל הרחוב, עיכבתי את אנשי, השארתיים שם וכעצמי הלכתי לראיה בימינו של הרחוב, שם שיערתי, אולי ימצאו, הבתים נתגלו בחשיכה ושוב נשמעו נביחות כלבים. השמעתי את השריקה המוסכמת אך איש לא ענה לי.

"בחורים", אמרתי בלחישת, "הסבב מביך, איבדנו את הקשר עם החלוצים, את הדרך אינו יודע איש מאיתנו, עלינו לחלש אם לחצות את המסילה ולנסות להגיע אל הכביש

הסופרסקי, תוך הסתכנות וסיכוי להצלחה, או שעלינו לשוב אל הניטו. לפנינו עוד שתיים בלבד של חשיבה. אסור לנו להתרוצץ עם רובים, גלויים לאור היום. עם עלות השחר עלינו להימצא ביער או בתוך הגיטו.

רק אידלשטיין תמך בהמשך ההליכה, בלא להתחשב בנסיבות. נימוקיו לא שכנעו ביותר. הוא טען שעלינו להמשיך בדרך הביצות. ומשם נצא איכשהו. אחר, הציע להסתובב סביב הכביש הראשי. לא הגענו לידי הסכמה וחשתי, שאנשי מצפים ממני, שאני אתווה את הדרך ואכריע מה עלינו לעשות וכיצד עלינו לפעול. דעתי היתה, שהסיכויים לפלס לנו דרך בביצות, הינם קלושים ביותר, וקיימת סכנה של היתקלות במשמרות הגרמניים, מה שיביא עלינו את הקץ. לא דאגנו לעורנו בלבד. עלולים היינו להביא בכך לחיסול האירגון כולו. לסכן את בני משפחתנו ואף להביא כליון על הגיטו כולו.

שמתי קץ להיסוסים והכרעתי. היתה זו אחת ההכרעות הקשות והמעיקות שידעתי וקיבלתי. האז עמדתי על רגלי. החלטתי שעלינו לחזור, ולדחות את יציאתנו אל היער למועד נאחר יותר.

„חוזרים בחורים!“ — ופניתי אל עבר החומה של הגיטו.

הבחורים הלכו אחרי דוממים. חשתי את הדיכאון מפעפע בתם. באיוו התלהבות יצאו לדרך. כמה עלצו בעת ההכנות. קדמו לבחירת הקבוצה הראשונה, ויכוחים רבים, וכמה שמחנו שעלה בחלקנו להיות היוצאים. החופש כבר קרץ לנו מעבר לחומת הניטו. מאושר הייתי ששוב לא אאלץ לראות כיצד משפילים את היהודים, לא אראה שוב את היודנראט, ועתה, בשל ליקוי פשוט בתיכנון, עלינו לחזור אל המציאות הארורה.

החרדה שמא לא אסצא את הפתח המוסתר של הגדר, החלה להעיק עלי. אם לא נמצאנו, יהיה עלינו לטפס על הגדר הזרועה בחוטי תיל. וחרי יכולים אנו להתקל חלילה במשמר הגרמני. מחשבות כאלה ואחרות התרוצצו במוחי. וכן רבתה דאגתי לגורל אנשי החלוצ שלנו. הרגעתי עצמי מתוך תקווה שאם ריס הזקן נמצא איתם, יתלצם מכל צרה. הנחתי שכאשר יתברר לו שאנו נעדרים, יתביאם במקום מבטחים ואחר כך יחזירם אל הניטו. רבצה עלי המרעקה בכל מובדה. ומה זה התשלום הראשון שפרצתי בשל הוסרת האומץ שגיליתי כאשר ויתרתי על דעתי. ברצותי להיות פופולרי, והסכמתי עם ההחלטה על היציאה.

הגענו אל הגדר ולפליאתנו, יותר מחמת המקרה מאשר באופן מודע, מצאנו עצמנו ליד הפתח. היתה זו הפתעה נעימה ביותר. זכרתי שכאשר יצאנו, צעדנו על אדמה קשה ומהודקת ועתה, כל הדרך בחזרה, דורכות היו רגלינו על פני אדמה רכה, ומהירות עקבות, מה שעלול היה להביא לתוצאות מסוכנות.

פתחנו את הפשפש. נכון יותר, הרימונו אותו, עברנו את הרפת וכובר אנו בצד השני של הגדר.

ואנו שוב בניטו.

דומה, כי על אף המול הביש שפקד אותנו היום, שיחק לנו גם תמול הטוב, והצלחנו לחזור ללא כל תקרית. עד מהרה התברר ששורת הכשלונות שפקדה אותנו היום, טרם נסתיימה. ערכתי את אנשי למפקד, התברר לי לחרדתי, שחסרים שלושה. ספרתי אותם פעם נוספת אך לא היה בכך כל ספק. ניסיתי לוודא מי הם השלושה. את האחד מהם הכרתי. היה זה מרמורברג, הלמיד שלי, בחור בעל שיער בצבע פשתן. ברור היה שבדרך חזרה,

עת התפורנו בשרשרת רחבה כדי למצוא את הפשפש, נותקה השלישייה, ססתה הצירה ואבדה בחשיכה. מן הפח אל הפחת...

השלישייה הזאת טוכרחה היתה להימצא במקום כלשהו, לא הרחק מכאן. לא יכולנו לתפיקם. דבר כזה יביא לאבדנם ואף יסכן את כל האירגון. לו נפלו חיים בידי המשמר הגרמני. היה עלינו למצואם בכל מחיר. ציוויתי על הבחורים לחכות. השארתי אצל תאחד מהם את תרמילי ויצאתי לדרך. הבחורים הפצירו בי שלא אסכן עצמי. אחדים התנדבו לצאת במקומי, אך אני סירבתי. ביקשו שלא אצא לבדי, אך לא נעתרתי לבקשותיהם. חשתי עצמי אחראי לכל הכשלהות שפקדו אותנו באותו לילה. סבור הייתי כי מוטל עלי במספר, לסכן עצמי ולכפר על המכשלה אשר לדעתי, נגרמה באופן חלקי באשמת. חוליה עשרה היתה למשך תשומת לב המשמר ששוטט בקירבה, וקיבלנו הוראה, לא לפתוח באש בקירבת העיר, על מנת לא לסכן את הגיטו.

הטלתי את הפיקוד על מרק שלנגל (מוצאו מוראסיה, טבע שברעות מספר לאחר מאורעות אלה, בשעת מעבר ליד יורובצה). ציוויתי עליו לחכות לי חצי שעה, אם לא אחזור תוך זמן זה, או אם יקרה משהו במשך זמן העדרי, עליו לפנות סיד עם אנשיו אל ה"בקה", להטמין את הנשק ועל האנשים לפנות איש איש לעבודתו, ולצפות להוראות חדשות. איימתי עליו בעונש מוות. באם יזכיר גם כמילה אחת את מאורעות הלילה, דרכתי את ה"פ.נ. ויצאתי את הפשפש כשהוא נשאר פתוח, למען ייקל עלי למצוא שוב בעת שובי. אף לדבר זה היו תוצאות שליליות.

פניתי שמאלה, אל השטח בו האדמה היתה מהודקת. צעדתי מספר צעדים ועצרתי. החשיכה היתה עבה וחשתי שמעין מסך בלתי חדיר מפריד ביני ובין העולם. הקשבתי. לא היה כל אות חיים. שרקתי ולא באה כל תשובה. חזרתי על הסימן המוסכם מספר פעמים ללא כל תוצאה. כבר התכוונתי להמשיך כאשר לפתע נשמעו מימין לפשפש קולות רחש אשר הפכו עד מהרה לצעדים, ואז הבזיק אור מפנס חשמלי. ברגע ראשון סברתי שאלה הבחורים. והם מחפשים את הפשפש. התכוונתי כבר לשרוק את הסימן, אולם משהו בהתנהגותם עורר את חשדי. אי"הוהירות ואורו של הפנס... המיהתי גברה כאשר שמעתי קולות. לא ייתכן שאלה בחורינו. ההתנהגות התרישית היתה ברמנו, כי היתה זו שאלה של חיים.

עתה כבר לא היה כל ספק בדבר.

הקולות היו קולות גרמנים.

נצמדתי אל הגדר, כאילו רציתי להתמוג איתה. ירי האחת לחצת על קנה האקדח ואצבעי על הניצרה. צמדתי במרחק של 8 עד 10 מ' מהפשפש, אליו קרבו עתה הגרמנים. הדרך חזרה היתה חסומה בפני. נזכרתי שהשארתי את הפשפש פתוח, ושהגרמנים עלולים לגלותו. ואמנם השגיוחו בכך, אלוות אור שהבליחה מהפנס, נפלה על הגדר, וגילתה את הפתח. Hans, Schau mal hier her! (הנס, הבט נא לכאן).

שמעתי בבירור, כאילו מתוך פחד, קולו של גרמני. עתה הבחנתי בהם בבירור. הם היו שניים. לאחד מהם היה רובה ולשני, אשר היה כנראה בעל דרגה גבוהה יותר, אקדח. הגרמני המכונה הנס, שלף חיש את אקדחו וטען אותו. כן עשה גם חברו. לבי פעם בחזקה. חשתי שעומד לקרות אותי מה שפקד במשך שנתיים מיליונים מאחי. עוד מעט אפול בידי גרמנים מבלי שאספיק לצעוד אפילו צעד אחד, בדרך בה בחרתי בידעין, כרצון ובשמחה לטלחמה עם המפלצת. לקראתה עשיתי נפשות רבות בין חברי. עם זאת,

ידעתי שקיים הבדל ניכר בין העומד להתרחש בעוד רגע ובין גורל אחי המעונים. אני הייתי מזויין והחלטתי לא להיכנע, והם אבדו וחובלו לטבח.

שריי הייתי בהתרגשות רבה, דומה שלא חשתי פחד, כי אם מתח עצום. רק מאוחר יותר, בהיותי בפארטיזנקה, חשתי לעתים מתיחות דומה. ידעתי שאין לי כל תקווה, ובלב מתכווץ החלטתי שכלילה גורלי זה יהיה עלי לעשות מעשה שנגר את השקפותי ואשר התנגדתי לו בשיתות שקיימנו בביאליסטוק. נמצאתי ליד העיר, ועוד סמוך אל גדר הגיטה, ועלול הייתי לסכן עשרות ואולי מאות של אנשים. עם זאת, לא ראיתי כל מוצא אחר. המרחק ביני לבינם היה כה קטן, עד כי כל תנועה שלי עלולה הייתה להסגירני. הם בודאי לא ציפו שייסעא אדם במקום זה. לו הייתי נסוג, הייתי מאבד את היתרון היחיד שהיה לי להישען על הגדר ולהתמזג איתה. כך שלא גילו את קיומי. וכך, הייתה היוזמה בידי. החלטתי כי לא אברח, כי אין לדבר זה כל שחר, כי אם אני הוא שאפתח ביריות.

הגרמנים לא חדלו להאיר את הפשפש תוך כדי לחישות. מה דיברו לא שמעתי. הם בודאי התייעצו אם להיכנס או להמשיך בדרךם. לבסוף החליטו להמשיך. הם האירו את פני האדמה וחיששו עקבות. אז התחזר לי שהגרמנים הינם פחדנים. ההולכים רק „על בטוח“, כאשר מולם עומד חלש או חסר תגנה. שאינם ששים לסכן עצמם. דבר המחייב ללא ספק העזה אישית. נרגעתי כליל. לבי חדל לפעום בחזקה ומחשבותי הסתדרו באורח הגיוני. בסקרנות מה, עקבתי עתה, כיצד יתגלגלו העניינים. מעתה חשתי עצמי כאילו הייתי צופה מהצד בלבד, ולא גיבור הדרמה. אם היו בלבי חששות, הם נבעו בעיקר מפחד שמא נשקי עלול להכזיב. בתנאים בהם הייתי נתון, לא עלה בידי לבדוק את הנשק ולא יריתי גם יריה אחת. והרי עלולה הייתה להיות תקלה כלשהי בנשק. הוא עלול שלא לירות או מקרה של מצצור. דחיתי מעלי מחשבות אלה, ועודדתי עצמי בכך שהנשק חדש, שנסיונות הטעינה בבית היו ללא כל תקלות. הכדור היה מוקפץ בקלות והמומחה שלנו, ליבל, ששימש נשק בצבא הפולני לפני המלחמה הכריז באופן מוסמך שהנשק מצויין.

הגרמנים חשו כנראה במשהו, כי ראיתם נרכנים כלפי מטה תוך כדי לחישות. עקבות הרגליים שלנו... לא משתי סמקומי. אלוות האור של פנסם וחלה באיטיות והתקדמה לעבר חשדה. העקבות הוליכו אל הגיטה. עובדה זו איפשרה ליוזנראט לסעון למחרת, שלא היהודים מהגיסו נטלו חלק במה שהתחולל אמש ליד הגדר שברחוב יורוביצקה. בשעת היציאה, לא התרגנו כל עקבות. כי ריש הוליכנו על אדמה קשה.

הגרמנים שניצבו סמוכים זה לזה, היוו מטרה טובה ליריה. הם נראו בבירור באור הזעיר של הפנס החשמלי. לראשיתם היו קסדות גדולות ועמוקות. על פי מדיהם ניתן היה להכיר בהם אנשי השופר. התגברתי על הפיתוי, כי רציתי להימנע ככל האפשר משע" רוריה. היה עדיין צל של סיכוי שהגרמנים ישובו ולא נניע לכלל התנגשות.

לאחר דקות מספר, הפסיקו הדאנדרמים להתחקות על העקבות. הם הגיעו כנראה למסקנה שהבאים מהחוק, הם שפתחו את השער, החלו מחדש להאיר את הרפת מבפנים. פנימה לא העיזו להיכנס.

לפתע, שמעתי קול מתכתי, קצר אך ברור. כפי שנודע לי מאוחר יותר, היה זה מרק שעמד בתוך הרפת, וצפה תוך מתיחות מבעד לצוהר, במה שהתרחש לנגד עיניו, ומבלי משים הגיע איוה עצם עשוי מתכת שהיה סונח על הקרקע.

* שוויצ'פוליצ'יי, משטרת המגן, דגורמריה.

הגרמני צעק: — Halt! (עצור!).

התוצאה היתה בלתי צפויה בהחלט. נשמע קול חלמות רגליים רבות. כאילו עדר של סוסים פתח לפתע בדהרה. היו אלה בחורי שפתחו בריצת בהלה. לשמע צליל הדיבור הגרמני. זה היה הדבר היחיד שיכלו לעשות אז. רע מאוד היה אילו פתחו ביריות. הגרמנים צמדו תקועים ללא ניע. אחר כך התלחשו בקצרה וכנראה תחליטו שעליהם להמשיך בהקפה. הסתובבו ופנו לכיוון שלי. משמע, בא הרגע המכריע. הגרמני פנה כשאקדחו שלוף בידו. והאיר בפנסו את הדרך. ועל מנת לראות שטח רחב יותר, הרים את פנסו כלפי מעלה. ציפיתי לכך במתיחות. בסמוך הסתמנו קורי דמותי בחשיכה. עליהם רקדו פסי אור צהובים בצורות דמיוניות. תקעתי עצמי צמק ככל האפשר בתוך הגדר. פתחתי בעזרת הכוהן את הניצרה. הרמתי את נשקי וכיוונתי אל מול האור.

נורה כדור ראשון. אחריו שני ושלישי ורביעי. האור כבה מיד עם הכדור הראשון. שמעתי קריאת כאב ואנחה כבידה. לאחר הכדור הרביעי שמעתי:

(לא לירות! עזרה! עזרה!) — Nicht schießen, Hilfe, Hilfe!

"יריה" פעם המישית ושישית. הגרמני השני נצמד אל האדמה... פתע. נשמע קול יריה מרובה. הגרמני טען יריה ללא אבחנה. לא ראיתי אותו. רק את זיקי האש הבוקעים מלוע הרובה והזוחלים כה סמוך לאדמה. הגרמני המופתע ירה על ימין ועל שמאל. כיוונתי אליו את הכדורים שנותרו במחסנית. אך לצערי לא עלה בידי לפגוע בו.

מצד שמאל, במרחק, נשמעו קולות. היו אלה גרמנים מבוהלים. שרצו מתוך המחסנים הצבאיים. זה היה הרגע האחרון שיכולתי עוד לברוח. נסוגתי כשפני מופנים אל הגרמני היורה. תוך נסיגה הבחנתי שהגדר מקבלת תפנית חדשה. שיכולה היתה לשמש לי מסתור בפני היריות. בדיוק בזויה. היה גג נמוך ובולט של בית-עץ. וכשנתקלתי בו, נפל מעל ראשי כובעי ומשקפי עפר. את כובעי מצאתי עד מהרה. אך את משקפי לא עלה בידי למצוא. בינתיים נשמעו שוב יריות ממרחק לא רב. היריות נורו לסירוגין. היו אלה הגרמנים שברחו מהמחסנים ומצאו את חברים שוכב מצוע קשה. ואז החלו להמטיר יריות לכל עבר. מרובים ותת-מקלעים.

הגיע הזמן להיעלם. המסמרות קרובים ועלולים לחסום בפני את הדרך. לאחר עשרות מטרים של נסיגה לאורך הגדר. נתקלתי ברפפה אפקית הקבועה בגדר. בגובה הראש. התרוממתי ללא כל קושי וכעבור רגע הייתי בצד השני. סוף-סוף הגעתי לחוף מבטחים. היה עלי למהר ולהגיע הביתה בטרם יתחילו החיפושים בגיטו.

מצאתי עצמי בתוך חצר רחבת ידיים ובלתי מזכרת לי. לא ידעתי היכן אני. בתוך החצר התהלך איזה ברנש. אשר פנה אלי ביידיש ושאל:

"מה הן היריות האלה ליד הגדר?"

השבתי לו: "אבל יורים חזק. איני יודע מה זה אומר. אולי... אינך יודע היכן יורר ביצקה?"

— בקולו של חברנש נשמעה תמיחה:

"יורוביצקה כאן. מצד ימין. הרי האדון בה מצד יורוביצקה. האם האדון אינו מקומי?"

"כן מקומי. אך כלילה האפל איני יכול להתמצא. ובגלל היריות האלה. אדם מאבד את ראשו."

חששתי מפני שאלות נוספות ופניתי במהירות לעבר יורוביצקה. כדי להגיע משם לצ'פלה דרך הגן אל ביתי אשר בסבריצ'נה.

בטוח היה יותר לחצות דרך ההצרות. אך החושך סימא את העיניים וגם לא הכרתי היטב את המעברים. מעל לכל, חששתי לבובו זמן. הרחוב היה ריק מאדם. היריות לא פסקו אף לרגע, והבחילו את אנשי הגיטו, אשר קפצו משנתם כדי להימלט מבתיהם, והגרמנים, על אף היותם רבים, לא הציוו לפרוץ דרך הפשפש. אילו עשו כן, היו חוסמים את דרכי ברחוב יורוביצקה. כפי הנראה תשפיע עליהם סראה חברים תגוסס. הגעתי לרחוב צ'פלה הריק מאדם ונכנסתי אל חצר הבית אשר גבלה עם הגן הפתוח אל ביתי.

מהחלון הפתוח בקומה העליונה הגיע אלי קול:

— מה מהרחש שם? מדוע הם יורים? מגיון בא האדון כל כך מאוחר?
שאלות כאלה לא היו נחוצות לי במצבי. אילו היו מגלים אותי עלול היה הדבר לסכן אותי ואת האחרים. הרי ראו אותנו בצאתנו, ראו אותנו מזויינים ברחוב צ'פלה, ראו אותי ביורוביצקה, לו היו קושרים כל אלה, עלול היה כל תארגון לגפול ברשת. במיוחד כשלא ידוע היה מה גורלם של אנשי שנותרו סחוץ לגיטו. האם לא נפלו חיים בידי הגרמנים. הרי הגיסטאפו יודעת כיצד לסחוט ידיעות מאנשים.
עניתי לשאלה, שיצאתי לרחוב בשל היריות. אך לא פגשתי איש שיסביר לי מה משרן, ואני מתגורר לא הרחק מכאן.
כעבור דקה אחת הייתי ליד חלון ביתי. נקשתי על שמשות החלון כמוסכם. החלון נפתח בשקט ואני הייתי בין בני משפחתי. איש לא ישן, אף כי חשעה היתה שעת חצות.

* * *

האם ראית אי פעם אסיר שהצליח להימלט מבית-הכלא וחזר אליו מרצונו תחופשי?
מה אם כן הגיע אותך לחזור ולהתוור את חבריך? הקול קולת של ידיתה, אשר נשמע חד ובלתי נעים.
„עיניך הרואות, נוצר מצב כזה כאשר לא הצליחה ההרפתקה שלנו, היינו קרובים לכך שדרכנו אל היער תחסם, אומנת האג מחייבת את הגרמנים... בעיקר כשהמדובר ביהודים... וגם לא ברור לי עדיין כיצד יסתיים הענין של הלילה...“
היא הגיעה ראשה ללא הסכמה.
„בשעה חמש בבוקר מסתיימת שעת העוצר, עתה תישן, ובשעה חמש תלך עם פטיה אל ברק, שם תבלת את היום. נראה עוד כיצד יפיל דבר...“
ישנתי רע אותו לילה.

* * *

את ברק הכרתי רק מראיה. את אשתו לא הכרתי כלל. הם עדיין ישנו כשהגעתי אליהם. היה להם תינוק בן כמה חודשים. לאירגון השתייכו וטן קצר בלבד.
חלקתי את הספה עם פטיה.
„האם ידוע לכם מדוע ירד הלילה?“
„עדיין לא ידוע. מספרים דברים שונים...“
בשעה שבע בבוקר, הלך ברק לעבודה. לא חלפה רבע שעה, כאשר פרץ הביתח מחוסר נשימה:
„בחלה בניטו! הרגו גרמני ליד הגדר! ד"ר ציטרון חבש אותו והוא חי עוד שעות מעטות. גילו שפשט בגדר הגיטו, אסרו אנשים מאותה חצר...“
„אבל מי הרג אותו?“ שאלו פטיה.

האם אני ידע? איש אינו יודע. אומרים שיהודים. אומרים — פרטיזאנים. מצאנו נשק בחצר אחת.

פטיה הביט בי בתמיהה. הנעתי בכתפי. זה משהו חדש. „אולם עליכם אין הרבה עושה רושם?“ ברקת הביט בנו בחשד. „וכי מדוע עלינו להתרשם ממותו של גרמני אחד?“ העיר פטיה בעצלות. „אני מבין, לו היה זה מיליון שלם, ואשר לבחלה, בהלה ישנה כל יום שלישי ורביעי, אם פרידל ירצה לבקר אצלנו או אחת ממאה אלף היחידות. אז נלך להיודע מה אירע.“ ברקת יצא החוצה.

הזמן הוזחל בעצלתיים. לצד הסיפוק העמוק שרוצה גרמני אחד רובץ „על מצפוני“, הציק לי איהשקט. מה גורלם של אנשי שנשארו ליד הגדר. כבר נאסרו אנשים על לא עוול בכפם. ומה עם הנשק הסודי?

פטיה חזר רק בשעת צהריים. הוא סיפר בלחש שאידלשטיין לא הלך ל„בקתה“ כי אם ישר הביתה. ושם הסתיר את הרובה בתוך ערימת חציר. בצורה רשלנית, והילדים גילו אותו אגב משחק. יקובובסקי, בנו של אחד הפורים, מסר את הנשק ליוהנאס, תללו העבירוהו לגרמנים. כמו כן גילו שני תרמילים ובתוכם לחם ועליו תוויות של מאפייה מהגיטו.

הגרמנים היו כמטורפים. הם איימו בעונשים כבדים. מצב הרוח היה מזוהר. היוהנאס נאחז בהצהרה שהצחיר שוער הקומבינאט הראשון, פולני, שמיד עם תחילת היריות עבר דרך ותצור אדם מזויין, לבוש כמעיל ארוך של הצבא הפולני וחבוש בכובע צבאי בעל קצוות. הוא טען בתוקף שהלה היה פולני. היוהנאס היה מפיץ בכל הגיטו את הסברה שפרטיזאנים פולנים חדרו אל תוך הגיטו. הגרמנים לא שוכנעו עיי גירסה זו. הם שאלו מה לפולנים בגיטו, ואם היו אלה פולנים, כיצד זה צייד אותם הגיטו במזון ותרופות. כאראש נסה לשכך זעמם של הגרמנים, והשתמש לשם כך גם באמצעי הידוע והיעיל — הוא ירה בכדורי זהב. ריס חזר, וסיפר שארבעת אנשי החלוצ חבויים היטב, ואת נשקם הטמינו בחפירה. בלילה הבא יעביר אותם, השלישיה שאבדה לנו חזרה בבוקר עם הפרעלים של משמרת הלילה, העובדים מחוץ לגיטו.

יודיתה ביקשה למסור לך, סיים פטיה, כי עליך ללכת מחר לבית-החרושת. יחזור השקט על בנו. ואז, כעבור ימים אחדים נחדש את נסיון היציאה. רוחח לי. הסכנה חלפה בינתיים או הורחקה. עתה ניתן לדאוג גם לענינים משניים. יש לטפל באותו אידלשטיין אשר נהג בצורה כה חסרת אחריות. הוא היה חייל ותיק ובדרגת תת-קצין. אך בכל זאת יש לציין שעמדה לו תרשיה, ללבוש מעיל צבאי יסן וכובע הקצוות הפולני.

* * *

נשמע צילצול הפעמון. הפסקה להצי שעה. מנועים נעצרו והושחקו המקצועות. נפסק הרעש הצורמני של המשורים. הפועלים נשפכו, החוצה והתיישבו על הלוחות. היתה זו שעת צהריים חמישה, ביום נאה של חודש מאי. רחוב קופיצקה הסמוך, הגיעו קולות רעש עירבני.

מצב הרוח היה מרוסס. התנהלו שיחות עירות, התלוצצו, לאחר הבהלה של אתמול, באה עתה הרפיה.

בהמשך החקירה, גילו עקבות שהובילו מבחוץ אל תוך הגיטו, עובדה זאת וכן ההצטרפות של שווער בית־החרושת, והחשוב מכל, נימוקי ה-פז' של באראש, שכנעו סופית את הגרמנים כי לאנשי הגיטו אין יד ברצח הגרמני.

„כל הענין הוא בדיה בלבד“, לחש אדם שחרחר וגבוה, אל הפולנים היושבים מסביבו. „אלה הם בחורינו אשר לחמו אתמול עם חבורה שליומה שלהם, ולבסוף פרצו להם דרך, בחורים כהלכה! מדברים מפני שכך נחוץ שרק אחד נהרג, אך לאמיתו של דבר, — וכאן הנסיך את קולו וסיפר כמה „נוספים“ חוסלו, הצעירים הביטו בו פעורי פה, על פניהם הצטיירו לסירוגין הבעות של אי־אמון, תמיהה והתלהבות.

„כך נוצרת אגדה“, הרהרתי לעצמי.

אחד מזיושבים לא התאפק:

„אך אילו היו... — הוא הפסיק לפתע והביט סביבו בפחד, כאילו נבחל מהמחשבה בלבד.

„אילו היו“, חשבתי, המטות הכלליים של בנות־הברית נכונים להצגה מעט נשק, אשר מצוי אצלם, בשפע, למען הכלואים בגיטאות. אילו היו שולחים קצינים, אילו העריכו נכונה את הפוטנציאל האנושי האצור בתוך בתי־הכלא אשר גיטאות יקרא להם, אילו היו מכוננים את הבמיה לחיים לאפיק נכון, או אילו גורל העם הנרצח היה מעורר אצל תקיפי עולם זה, לא אנחה סהמית בלבד, כי אם את הרגש ההומאני, או אילו לא היינו כה מפסיים וחלשים, אילו... לא היינו אובדים כך, ללא תקווה, מבדדים, מתים מות כלבים שפל, מוות ללא כל טעם, לא היינו אנחנו הגיטו החי האחרון... ומי ידע עד מתי נחיה אנחנו.

* * *

ב־3 בינוי, בסרט עלות השחר, נקשו על חלוננו, בורוסר הנמוך והצנום, טיפס בזריזות של חתול על אדן החלון ומסר בקצרה על התפקיד שהוטל עלינו, בלילה הקודם העביר בתצלמה שלוש בחורים: את הסנדלר, קרולצ'ק ואת ליאון. בלי כל קושי מצאו את הנשק שהוטמן באדמה. הם מתכים לנו במקום מבטחים, בקילומטר הראשון בין הכבישים של וסילקובסקי וספרסקי, מצב רוחם מרומם והם מאושרים שהגיטו כבר מאחוריהם, ובכן, היום נפרוץ החוצה. מה שלא עלה יפה עשרה ימים קודם לכן, חייב לעלות יפה הלילה, שוב לא נחזור על השגיאות שהביאו אותנו אז עד אל סף האסון.

ניחנו הוראות אחרונות, נקבעה שעת היציאה, כל ישיבות לא נערכו באותו יום, בבית היו כולם מרוגשים, אך כלפי חוץ התנהל הכל כרגיל, שקט ומאופק.

הערב ירד והתחיל להחשיך, בערך בשעה עשר הגיע בורוסר, הפרידה האחרונה מרודיקה. מביצקה ומהילדונג האדובה שלנו — לילקה, מכסה המקלט אשר נמצא מתחת לרצפה, התרומם והופיע ראשו של מאיר מוצניק, איש הראדיו שלנו, הגיינטי הצולע.

הוא קלט זה עתה הודעה: „הגרמנים סופגים מכות באוקראינה, מתחילים באפריקה“, לחצנו את ידינו באושר.

בעת היציאה ערכנו תצפיות בקפדנות.

יצאנו עם ידידתה ובורוסר, דרך פבריצ'נה, ווסקה, נובוגרודוקה, ותנענו אל הגדר הסובבת את הגיטו. החושך ירד, חיכינו עד שריט יגמור לבדוק אם הדרך פנויה. הוא הופיע עד מהרה עם בנו ואמר שהגרמנים עברו זה עתה, ועומדות לרשותנו רק דקות מספר כדי לעבור. נפרדנו מידית.

„אתה יודע, אמרה, הגעתי למסקנה שנתנת נכון, כאשר פקדת על נסיגה.“
 חייכתי. מתוך עדינות הוסיפה:
 „אך אל תחזור על כך גם היום.“

הלכיים. הלילה היציאה אינה נוחה כאז. ררך הפשפש. עלינו לטפס על הגדר. בורוסר טיפס ראשון. עברו שניות מספר אשר נדמו בעיני כנצח. הוא עמד ליד הגדר והביט אל תוך החושך. ריס התרוטט ונעמד לידו. בורוסר קפץ בקלות אל הצד השני.
 „הזדרזו למסור את התרמילים!“, לחש ריס.

הנשנו לו את התרמילים ואת נעלינו (בעת המעבר היינו יחפים). הוא העבירם אל בורוסר והלה, רץ עם המטען צעדים מספר והניחו ליד בית שעמד בקירבה. כבר בצד הארי.

מסביב חושך ודממה. כבתי גובונרודוקה לא נראה כל אור. הגישו גם את שנתו. האנשים התחילו לטפס אחד אחד בשקט מעל לגדר. בורוסר שעמד בעבר השני, נטל את רובהו ובעזרתו סייע לאנשים לקפוץ. ואף הושיט את גבו כמשענת. המעבר התנהל מהר ובסדר מופתי. רק לפעמים נשמעה חריקה של אחד הלוחות שנעו ע"י תנועה בלתי זריזה. בורוסר היה מפליט קללה בשקט אבל ביסודיות. הבחורים רצו אל התרמילים, את הנעליים נטלו בידיהם. ריס עמד על הגדר, גופו לנו בידה. אותה ברכת פרידה ואיחל הצלחה. הוא נשאר בעברה השני של הגדר. עד סתרה נבלע בחשיכה.

הקבוצה התקדמה בטור אחד, מהר וחרישית. הלך קטר על פני המסילה בכיוון ב"א ליסטוק. זו היתה אותה מסילה עליה צפיתי ביום שטוף שמש אחד של חודש פברואר. בהיותי בבית הצלמין היהודי אשר ברחוב ז'ביה. עת הגברת ניוסה הרבילה לקבורה את המלאך הבהיר שלה. בן השלוש, שנחנק בשעת האקציה. רכבת משא דהרה גם אז על הפסים.

„ראי, שם יש חיים וחופש!“ אמרתי לה והצבעתי על המסילה.
 אני זוכר שהיא הביטה בי זמן רב, ואחר־כך על המסילה. היא הבינה מה מתבשל בקירבי, אם כי לא דיברנו מעולם בנושא זה.
 „אתה תנסה להציל את לילקה, תציל גם את לוסיטה.“ את עצמה ואת בעלה לא הזכירה. שבועות מספר לאחר מכן. משך אותי סיומקה קובברסקי לאירגון, והנה היום. אני יוצא עם קבוצה. אולם בלי לילקה ולוסיטה. הסיסמה היתה „להילחם ולנקום, ולא להציל...“ כאילו אי אפשר היה לצרף אותן אלינו... אולם הכרה זו לא תחזיר איש לחיים. קיימים תהליכים שאין להחזירם וטענות הבאות באיחור, שייכות לסוג ההרגשות הקטגוריות.

הקטר שרק שריקה חדה ואלומת אור פרצה. שוב השתרר שקט...
 הגיע תורי. אלהים! כיצד האדם מתנוון. דומה כי זה לא מכבר, בשנת שלושים ותשע, הייתי מטפס במוטחיות על פני פסגות ההרים, וכיום, ירא אני לטפס על גדר בגובה של שלושה מטרים בלבד...

נעצרנו ליד דופן המסילה. האפילה תבלתי חדירה. לא איפשרה לראות את המתרחש. הקשבנו דקות מספר. ידוע היה שהגרמנים היטיבו לשמור בלילות על המסילה. דבר לא נשמע. בורוסר עלה ראשון על המסילה וחצה אותה. החצץ רשרע תחת כפות רגלינו עת חצינו את המסילה והשרה עלינו עצבנות. מתפרשים לרוחב. חצינו כולנו, מעבר כזה עתיד עוד לחזור. שדות החיטה שהיתה בעלת קומה נאה, בלעו אותנו והסכנה היתה מאחורינו. חצינו את הכביש הראשי של ביאליסטוק והמשכנו דרכנו בשדות החיטה עד הגיענו אל

ביח"העלמין הפראבוסלבי. בזהירות הקפנו אותו. הצינו את הכביש הוסיילקובסקי, ודרך השדות. תוך הצצה לצד ימין, כיוונו דרכנו לכביש הסופרסקי. לא הרחק מכאן. תבויים בתוך החיטה. חיכו לנו חברינו. עצרנו. בורוסר התקדם לבדו. שמענו קולות נבלמים. השריקה המוסכמת. התקרבו ועד מהרה לחצנו את ידי חברינו. הצלחנו. השלב הראשון מאחורינו. שכבנו בתוך החיטה כשאנו רומסים את השיבלים על פני שטח של מספר מטרים מרובעים. בלחש מסר לי סגני, לייבל, על המצב. לפנינו במרחק של עשרות מטרים. נמצא כביש ביאליסטוק-סופרסל. התנועה על פני הכביש במשך היום, דלה למדי. בעבר השני של הכביש יש שטח פתוח ובריכות. לשם הובילה דרכנו. עתה היה כבר מאחור מכדי להמשיך וזיה עלינו לרבוץ כל היום בתוך החיטה. הודיתי לבורוסר עבור ההדרכה ומסרתי לו בקצרה דו"ח ליודיתה.

"יצאנו בהצלחה ואנו מקווים לשוב. כליל המחר נמשיך את דרכנו. לאחר שנאחר לנו קטע מתאים ביער, אשלח מקשר. אנו מחכים לקבוצות הבאות. הצלחה בעבודה?"

בורוסר הלך לו ואנו שכבנו לישון. הצבנו משמרות בקפדנות. במרחק של קילומטר וחצי גם לו הגיטו הביאליסטוקאי. ארבעים אלף עבדים הקרובים לנו ביותר, אחינו. הלילה חלסנו את חלוטנו הראשון כאנשים בני-חורין.

ראשינו סמוכים היו על קני הרובים. חלקם של האנשים לחצו את הרובים ואימצום קרוב קרוב לגופם...

SUMMARY

Twice in Auschwitz, by Betsalel Mordowicz.

The author of these memoirs is Betsalel Mordowicz, a man who was twice taken into the Auschwitz Concentration Camp, and succeeded in surviving.

In Slovakia, Mordowicz remained for a short time in the underground, among a group of five Jews, all concentration camp escapes. There, they met the Papal Legate, told him the true story about Auschwitz and demanded action by the Free World.

By chance, Mordowicz was arrested again, and handed over to the Gestapo by the Slovakian Police. As a Jew, he was sent to Auschwitz, and so, for the second time, he came to the same death camp.

Thanks to the solidarity and help of other veteran prisoners who knew him, Mordowicz succeeded in hiding his identity. He remained in a small camp near Auschwitz until the end of the war.

Two Hard Weeks, by Pinhas Zajonc.

Pinhas Zajonc tells of his life in hiding in a forest, in a short, autobiographical chapter. Zajonc was a young child in Eastern Poland, when his family decided to keep away from gentiles during the war. But, in the forest, too, there were enemies, and the German soldiers found their hiding place in a cave.

Zajonc saw his family killed, and only he and one of his relatives survived.

Three essays are dedicated to the 25-th anniversary of the Bialistok Ghetto Uprising

1. In a summary, Halka Grosman, one of the leaders of the Bialistok underground, relates the development of Jewish fighting organizations in Bialistok. She tells about the difficulties and obstacles in the way of establishing connections with the partisans in the forest.

She also describes the relations between the Jewish fighters and the Polish underground in Bialistok.

2. Dr. Shimon Datner, a historian and former partisan, describes the flight of the first group of Jewish fighters from the Bialistok Ghetto into the forest. Dr. Datner himself was the leader of the group and active in the Bialistok communist underground. Their escape from the Ghetto was accompanied by many troubles and dangerous adventures. The author tells the whole story with talent and detachment.

These memoirs of Dr. Datner were presented to the Moreshet Archives several years ago, and we publish them in our issue for the first time.